

Rechtbank Den Haag

---

zitting d.d. : 7 april 2014  
rolnummer : HA ZA 07/2973  
tijdstip : 09.30 uur

#### PLEITAANTEKENINGEN

*Inzake:*

1. mevrouw Sabaheta Fejzić;
2. mevrouw Kadira Gabeljić;
3. mevrouw Ramiza Gurdić;
4. mevrouw Mila Hasanović;
5. mevrouw Kada Hotić;
6. mevrouw Šuhreta Mujić;
7. eiseres sub 7;
8. mevrouw Zumra Šehomerović;
9. mevrouw Munira Subašić;
10. eiseres sub 10;
11. de stichting Stichting Mothers of Srebrenica

Eiseressen,

advocaten: mrs. M.R. Gerritsen, J. Staab en S.A. van der Sluijs

*Tegen:*

**De Staat der Nederlanden** (ministerie van Defensie en  
ministerie van Buitenlandse Zaken)

Gedaagde,

advocaten: mrs. G.J.H. Houtzagers en K. Teuben

Dames en heer,

### Inleiding

1. In deze zaak zijn de vorderingen van de Stichting c.s. uitvoerig schriftelijk toegelicht. Ik wil in dit pleidooi ingaan op een belangrijke ontwikkeling na het laatste processtuk, te weten de arresten van de Hoge Raad van 6 september 2013, die onder andere zien op het leerstuk van de toerekening en op de rechtsmacht van de Staat.<sup>1</sup> Ook zal ik het oordeel van de Hoge Raad behandelen dat voor een terughoudende toetsing van het handelen van Dutchbat geen rechtsgrond bestaat. Verder zal ik nader ingaan op enkele andere juridische aspecten van deze zaak, te weten de processuele onbalans van partijen en de aan de Staat verweten onrechtmatige gedragingen. Ten slotte zal ik een nader bewijsaanbod formuleren en tot de conclusie komen dat de ingestelde vorderingen toewijsbaar zijn.

### Processuele onbalans

2. De Stichting c.s. heeft de Staat verweten dat de *safe area* Srebrenica niet werd verdedigd, dat de moord op duizenden burgers niet werd voorkomen, dat geen humanitaire hulp werd verleend, dat de vluchtelingen grotendeels niet op de *compound* werden toegelaten, dat wel toegelaten vluchtelingen van de *compound* werden afgestuurd, dat verzet onmogelijk werd gemaakt, dat oorlogsmisdaden niet werden gemeld en dat werd meegewerkt aan de deportatie van de personen die Dutchbat had moeten beschermen. Dat is te kwalificeren als een wanprestatie en onrechtmatige daad jegens de eiseressen 1 tot en met 10 en jegens de personen van wie de belangen worden behartigd door de Stichting.<sup>2</sup> Dat geldt zowel naar Nederlands als naar Bosnisch recht.<sup>3</sup> De verweten gedragingen - ieder voor zich en in onderlinge samenhang - vormen bovendien een schending van het recht op leven en het verbod op onmenselijke behandeling,<sup>4</sup> alsmede een schending van de verplichtingen onder de Genocideconventie, die een Staat verplicht alles in het werk te stellen wat er aan zou kunnen bijdragen om genocide te voorkomen, ongeacht de effectiviteit van die handelingen.
3. Ter verdediging heeft de Staat in deze procedure stelselmatig geprobeerd om de inhoud en reikwijdte van het mandaat af te zwakken. In het verlengde daarvan heeft de Staat onder

---

<sup>1</sup> Hoge Raad 6 september 2013, [ECLI:NL:HR:2013:BZ9225](#) en [ECLI:NL:HR:2013:BZ9228](#).

<sup>2</sup> Inleidende dagvaarding, punt 1 en 284-287.

<sup>3</sup> Conclusie van repliek, hoofdstuk 13 en 14.

<sup>4</sup> Artikelen 2 en 3 EVRM, artikel 6 en 7 IVBPR.

meer gewezen op de beperkingen die zouden voortvloeien uit de *rules of engagement*.<sup>5</sup> Het doel van de missie en de verplichting van Dutchbat zou volgens de Staat niet zijn om (mede) de bevolking tegen genocide te beschermen,<sup>6</sup> maar (uitsluitend) demilitarisering van het gebied.<sup>7</sup> De Staat heeft overigens moeten erkennen dat de bescherming van de bevolking en het grondgebied deel uitmaakten van de opdracht aan Dutchbat,<sup>8</sup> maar stelt dat op grond van de *rules of engagement* het gebruik van geweld slechts was toegestaan in gevallen van zelfverdediging van Dutchbat. Zoals bij repliek nader uiteen is gezet, voldeden het mandaat en de *rules of engagement* wel degelijk om de *safe area* en de bevolking te verdedigen. Het begrip 'zelfverdediging' had een veel verderstrekkende inhoud dan dat de Staat in deze procedure ingang tracht te doen vinden.<sup>9</sup> Ook de eindconclusie van de Secretaris-Generaal van de VN was dat reeds voor de val was voldaan aan alle voorwaarden om geweld - in het bijzonder het luchtwapen - te gebruiken.<sup>10</sup> Waar de Stichting c.s. in dit verband echter ook op wil wijzen, is dat de Staat een essentieel stuk - de *rules of engagement* - en een essentiële toelichting daarop - de brief van de Nederlandse permanente vertegenwoordiger bij de VN -<sup>11</sup> niet in het geding heeft gebracht. Van belang is te benadrukken dat de Stichting c.s. - anders dan de Staat stelt - nog altijd geen kennis heeft kunnen nemen van de *rules of engagement*.<sup>12</sup>

4. We konden niets en we mochten niets, lijkt een adequate samenvatting van het standpunt dat de Staat heeft ingenomen. Dat was echter niet hoe de Staat er in 1993 tegenaan keek, toen generaal Couzy en de commandant van de Luchtmobiele Brigade generaal Brinkman nog verklaarden in geval van een aanval ferm te zullen optreden.<sup>13</sup>

---

<sup>5</sup> Conclusie van antwoord, punt 7.3.13 tot en met 7.3.16.

<sup>6</sup> Conclusie van repliek, punt 5.1, 5.2 en 5.3.

<sup>7</sup> Conclusie van dupliek, punt 4.5.

<sup>8</sup> Conclusie van antwoord, punt 7.3.17; conclusie van dupliek, punt 8.4.20 (verklaring Van Baal) regel 12.

<sup>9</sup> Conclusie van repliek, punt 5.3.

<sup>10</sup> VN-rapport, punt 480 en 483, besproken in inleidende dagvaarding, punt 327 en 381; conclusie van repliek, punt 16.11.2.

<sup>11</sup> Bericht d.d. 9 juni 1993 van de permanente vertegenwoordiger bij de VN, de heer Biegan, conclusie van repliek, productie 7.

<sup>12</sup> Conclusie van dupliek, punt 4.12.

<sup>13</sup> NIOD-rapport, p. 1160.

De bataljonscommandant van Dutchbat Vermeulen bevestigde dat hij opdracht zou geven om te schieten ter bescherming van de bevolking.<sup>14</sup> De huidige interpretatie door de Staat van het mandaat en de geweldsinstructie, is kennelijk ingegeven door de wens het eigen falen te maskeren. In dat verband wijs ik volledigheidshalve op het feit dat troepen van UNPROFOR uit andere landen - voor wie hetzelfde mandaat en dezelfde *rules of engagement* golden - wel militair optraden.<sup>15</sup>

5. De Staat heeft in deze zaak een enorme informatievoorsprong.<sup>16</sup> Militairen zijn getraind om waar te nemen en verslag te doen van gebeurtenissen. In het diplomatieke en ambtelijke verkeer is observatie en dossiervorming een essentieel onderdeel. De Staat beschikte ook in 1995 al over eigen informatievoorziening en over toegang tot informatie waarover bevriende landen beschikten. Kortom, de Staat beschikt in deze zaak over vrijwel alle relevante informatie. De Staat heeft lang niet al die informatie in deze procedure naar voren gebracht. De reden laat zich raden. Daarnaast heeft de Stichting aangetoond dat de Staat stelselmatig heeft geprobeerd om de publieke opinie te beïnvloeden en daarmee de eigen rol te maskeren.<sup>17</sup>
6. Bij een dergelijke houding zal de Staat zorgvuldig moeten zijn in zijn stellingname en moeten de artikelen 21 en 22 Rv, net als in meer gebruikelijke zaken, worden toegepast. De Stichting c.s. wijst in dit verband op het volgende. De Staat heeft op basis van de *rules of engagement* gesteld dat hij onder de gegeven omstandigheden geen geweld mocht gebruiken. Afgezien van het feit dat dit standpunt - onder meer in de ogen van de Secretaris-Generaal van de VN - onjuist was, heeft de Staat ten onrechte de *rules of engagement* niet in het geding gebracht. Datzelfde geldt voor de zeer relevante toelichting daarop van de permanente vertegenwoordiger bij de VN. Nadat de Stichting c.s. dat laatste stuk met de grootst mogelijke moeite heeft weten te bemachtigen, blijken de *rules of engagement* een inhoud te hebben die onverenigbaar is met hetgeen de Staat heeft gesteld. Met het geheim houden van de *rules of engagement* voldoet de Staat niet aan zijn stelplicht. Waar de *rules of engagement* en de toelichting van de permanente vertegenwoordiger niet door de Staat in het geding zijn gebracht, voldoet de Staat evenmin aan artikel 21 Rv. Het verweer van de Staat is dat de inhoud van de *rules of engagement*

---

<sup>14</sup> NIOD-rapport, p. 1161.

<sup>15</sup> Conclusie van repliek, punt 16.4.1.

<sup>16</sup> Conclusie van repliek, punt 4.5.

<sup>17</sup> Inleidende dagvaarding, punt 190, 443 en 444; conclusie van repliek, punt 6.1 tot en met 6.7.

zakelijk zou zijn weergegeven in het NIOD-rapport.<sup>18</sup> Dat verweer is niet juist. Maar zelfs als het verweer juist zou zijn dat de *rules of engagement* in het NIOD-rapport zouden staan, dan zijn deze onderdeel van het publieke domein geworden en is voor geheimhouding geen grond meer. Bovendien geeft de Staat een te beperkte uitleg aan het begrip 'zelfverdediging', dat slechts op de eigen troepen zou slaan. Ook bij dupliek wijst de Staat er in zijn bespreking van de bewapening van Dutchbat op dat het doel van de bewapening slechts de zelfbescherming van Dutchbat zou zijn geweest.<sup>19</sup> De uitleg van de Staat wordt ook weersproken door het document van de permanente vertegenwoordiger bij de VN en het had op de weg van de Staat gelegen dat stuk uit eigen beweging in het geding te brengen, ook als dat mogelijk nadelig was voor zijn eigen positie.<sup>20</sup>

7. Terzijde memoreer ik in verband met het doel van de missie aan de naam UNPROFOR. Het laatste gedeelte van die naam staat voor '*protection force*'. Het gaat iedere logica voorbij als het woord '*protection*' slechts op de eigen troepen zou slaan. Volgens de VN was de bescherming van de bevolking het *overriding principle*<sup>21</sup>. Ik roep in dit verband in herinnering dat de dreigende genocide voorwerp was van een uitspraak van het IGH in 1993.<sup>22</sup> Daarin werd opgeroepen alles te doen om genocide ter plaatse te voorkomen. Naar die uitspraak van het IGH is in de relevante VN-resoluties steeds verwezen. De opdracht om genocide te voorkomen, en de bevolking te beschermen, is ook langs die weg onderdeel geworden van het mandaat. Overigens heeft het hof Den Haag geoordeeld dat '*na 11 juli 1995 de missie om Srebrenica te beschermen [was] mislukt*'.<sup>23</sup> Dat oordeel bevestigt eveneens dat de bescherming van Srebrenica onderdeel was van de missie.
8. Het is de Stichting c.s. overigens bekend dat er meerdere stukken bestaan, waarin de Staat zelf vaststelt dat geweld mag worden gebruikt ter verdediging van aanvallen op de *safe area* en/of de zich aldaar bevindende bevolking. Ook de verhindering van de uitvoering van het mandaat, waaronder begrepen de humanitaire hulpverlening, was volgens de Staat voldoende om geweld te mogen gebruiken. Verder mocht geweld worden gebruikt voor de bescherming van burgers. Eén en ander blijkt onder meer uit twee interne memoranda van

<sup>18</sup> Conclusie van dupliek, punt 4.11.

<sup>19</sup> Conclusie van dupliek, punt 8.2.6.

<sup>20</sup> Hoge Raad 4 oktober 1996, NJ 1998, 45 (Goossen/Goossen).

<sup>21</sup> Conclusie van repliek, punt 5.2.4.

<sup>22</sup> IGH 8 april 1993, besproken in conclusie van repliek, punt 16.3.

<sup>23</sup> Hof Den Haag, 5 juli 2011, rechtsoverweging 5.11, voorafgaand aan HR 6 september 2013.

16 december 1993 en 5 januari 1994, van de juridische afdeling van de KL Crisisstaf. De Stichting c.s. verzoekt de rechtbank om de Staat op voet van artikel 22 Rv te bevelen deze stukken in het geding te brengen. Uit deze stukken blijkt dat de officieren van de Landmacht zelf hebben geconcludeerd dat alle burgers die zich in de *safe area* bevonden onder de bescherming van Dutchbat stonden. Indien de burgers werden aangevallen, mochten die met geweld worden beschermd.

9. Verder heeft de Staat een eigen archief aangelegd met betrekking tot hetgeen zich in de weken voor de val, tijdens de val en na de val heeft afgespeeld in het DCBC in Den Haag. Die stukken (in het NIOD-rapport geduid als 'dagboek/logboek DCBC'),<sup>24</sup> zouden belangrijke aanwijzingen kunnen geven met betrekking tot de feiten. De Staat heeft nagelaten ook die stukken in het geding te brengen en hij voldoet aldus niet aan hetgeen in artikel 21 Rv is bepaald.
10. De Staat stelt dat Dutchbat zich zou hebben gehouden aan de geldende geweldsinstructie, zonder daarbij het stuk zelf of andere relevante stukken in het geding te brengen. De weinige stukken die de Stichting c.s. heeft weten te achterhalen, geven een heel ander beeld dan de Staat ingang tracht te doen vinden. De informatieachterstand van de Stichting c.s. en de wijze waarop de Staat - met zijn enorme voorsprong aan informatie - invulling heeft gegeven aan de waarheidsplicht, dient gevolgen te hebben. De processuele onbalans dient te worden hersteld, zodat weer sprake is van *equality of arms*.<sup>25</sup> Nu de Staat niet of onvoldoende heeft voldaan aan zijn stelplicht, kan het evenwicht worden hersteld door de staat te belasten met het bewijs dan wel de stellingen van Stichting c.s. voorshands bewezen te achten.

#### Arresten van de Hoge Raad van 6 september 2013

11. In een op onderdelen vergelijkbare zaak heeft de Hoge Raad op 6 september 2013 twee (voor zover voor deze zaak relevant vrijwel gelijklopende) arresten gewezen. De Hoge Raad bevestigt daarin de door de Stichting c.s. gestelde stand van het recht. De arresten geven bovendien een belangrijke aanwijzing voor de juistheid van de door de Stichting c.s. gestelde feiten.

---

<sup>24</sup> NIOD-rapport, Collectie Defensie Crisisbeheersingscentrum (DCBC), p. 3237 tot en met 3239.

<sup>25</sup> Conclusie van repliek, punt 4.5 en 16.10.4.

12. De Hoge Raad heeft - in navolging van het hof Den Haag en in overeenstemming met de door de Stichting c.s. reeds in 2007 bij dagvaarding ingenomen stellingen<sup>26</sup> - bevestigd dat de toerekening van het optreden van Dutchbat moet plaatsvinden naar de regels van internationaal gewoonterecht.<sup>27</sup> De Hoge Raad sluit daarbij aan bij de door de ILC opgestelde regelingen, te weten de DARS en DARIO.<sup>28</sup> De Hoge Raad overweegt vervolgens dat deze bepalingen de mogelijkheid openlaten van dubbele toerekening.<sup>29</sup> De Hoge Raad overweegt verder dat de toerekeningsregel onder meer van toepassing is in het kader van een VN-vredesmissie, waarbij *command and control* aan de VN worden overgedragen, maar de *disciplinary powers and criminal jurisdiction* bij de zendstaat blijven rusten.<sup>30</sup> Dat is in de onderhavige zaak niet anders. Ik wijs er overigens op dat de vordering van de Stichting c.s. ook is gegrond op een tekortkoming in de nakoming door de Staat. Voor dat gedeelte van de vordering speelt de vraag naar de toerekening niet, althans dient de Staat te bewijzen dat de wanprestatie niet aan hem is toe te rekenen.<sup>31</sup>
13. De Hoge Raad heeft verder geoordeeld dat het standpunt van de Staat dat het internationaal recht uitsluit dat een gedraging wordt toegerekend zowel aan een internationale organisatie als aan een staat, berust op een onjuiste rechtsopvatting. De artikelen 7 juncto 48 lid 1 DARIO sluiten de mogelijkheid van *dual attribution* niet uit. Of de VN destijds *effective control* heeft uitgeoefend acht de Hoge Raad in dat verband niet relevant.<sup>32</sup> De stellingen die de Staat heeft ingenomen met betrekking tot de toerekening zijn met het oordeel van de Hoge Raad onjuist gebleken. Het standpunt dat de Stichting c.s. hierover in de inleidende dagvaarding<sup>33</sup> en bij repliek<sup>34</sup> heeft ingenomen, is daarentegen juist.

<sup>26</sup> Inleidende dagvaarding, punt 347, 358, 359 tot en met 361.

<sup>27</sup> HR 6 september 2013, r.o. 3.6.2.

<sup>28</sup> HR 6 september 2013, r.o. 3.7.

<sup>29</sup> HR 6 september 2013, r.o. 3.9.4 en 3.9.5; zie ook inleidende dagvaarding 362 en 363.

<sup>30</sup> HR 6 september 2013, r.o. 3.10.2.

<sup>31</sup> Artikel 6:74 lid 1 BW.

<sup>32</sup> HR 6 september 2013, r.o. 3.11.2.

<sup>33</sup> Inleidende dagvaarding 362 en 363.

<sup>34</sup> Conclusie van repliek, hoofdstuk 9 en 10.

### *Effective control*

14. De Hoge Raad formuleert in de arresten de maatstaf voor de beoordeling van *effective control* door de Staat. De relevante overweging luidt:<sup>35</sup>

*'In dit verband is van belang dat voor het aannemen van effective control door de Staat niet is vereist dat de Staat door het geven van instructies aan Dutchbat de bevelsstructuur van de Verenigde Naties heeft doorbroken dan wel zelfstandig operationele bevelsbevoegdheid heeft uitgeoefend. Blijkens het hiervoor in 3.9.5 aangehaalde Commentary bij artikel 7 DARIO komt het bij de toerekening van een gedraging aan de zendstaat of de internationale organisatie aan op de feitelijke zeggenschap (factual control) over het specifieke gedrag, waarbij alle feitelijke omstandigheden en de bijzondere context van het geval in ogenschouw moeten worden genomen.'*

15. De maatstaf van feitelijke zeggenschap die de Hoge Raad heeft aangelegd, komt neer op een ruime toerekening aan de Staat. Expliciete instructies zijn niet noodzakelijk, het gaat om de mogelijkheid om de gedraging aan te sturen. Overigens is ook dit oordeel van de Hoge Raad in lijn met de stellingen die de Stichting c.s. bij de inleidende dagvaarding<sup>36</sup> en repliek<sup>37</sup> heeft ingenomen.

### *Rechtsmacht*

16. Verder heeft de Hoge Raad enkele overwegingen ten overvloede gegeven, die relevant zijn voor deze zaak. De Staat heeft immers betoogd dat de bepalingen van het EVRM, in het bijzonder de artikelen 2 en 3, niet op het optreden van Dutchbat van toepassing zouden zijn.<sup>38</sup> Zo niet de Hoge Raad, die heeft overwogen dat Dutchbat op de compound rechtsmacht in de zin van artikel 1 EVRM uitoefende. Ook na 11 juli 1995 verkeerde de Staat volgens de Hoge Raad niet in de feitelijke onmogelijkheid om rechtsmacht op de compound uit te oefenen. Op die grond was de Staat in staat om toe te zien op de naleving van de in artikel 2 en 3 EVRM verankerde mensenrechten.<sup>39</sup>

<sup>35</sup> HR 6 september 2013, r.o. 3.11.3.

<sup>36</sup> Inleidende dagvaarding, punt 356, 359 en 360.

<sup>37</sup> Conclusie van repliek, hoofdstuk 9.

<sup>38</sup> Conclusie van antwoord, punt 6.1; conclusie van dupliek, punt 7.2.

<sup>39</sup> HR 6 september 2013, r.o. 3.17.3.



17. De Hoge Raad heeft zich in de aangehaalde arresten niet uitgelaten over de rechtsmacht in de zogenaamde *mini-safe area*,<sup>40</sup> een door Dutchbat uitgeroepen veilige zone, die zowel de compound zelf als een daaromheen met linten afgezet gebied omvatte. Bij repliek heeft de Stichting c.s. al uiteengezet dat Dutchbat aanvankelijk rechtsmacht had in de gehele enclave.<sup>41</sup> Het gebied waarover de rechtsmacht werd uitgeoefend is steeds kleiner geworden, maar de rechtsmacht is gebleven.
18. Dutchbat had ook in de uitgeroepen *mini-safe area* rechtsmacht. Dat blijkt in de eerste plaats uit het feit dat de *mini-safe area* uit eigen beweging door Dutchbat in het leven werd geroepen.<sup>42</sup> Een dergelijke uitroeping laat zich niet rijmen met het ontbreken van rechtsmacht. In de tweede plaats werd de bevolking medegedeeld dat zij in de *mini-safe area* veilig zou zijn, onder de bescherming van Dutchbat. Een dergelijke toezegging kan niet worden gedaan zonder over rechtsmacht in het betreffende gebied te beschikken. Ten derde levert ook de feitelijke invulling door Dutchbat, zoals die in de getuigenverklaringen is beschreven, het beeld dat toezeggingen werden gedaan dat de bevolking in de *mini-safe area* daadwerkelijk zou worden beschermd.<sup>43</sup> Ten vierde heeft Dutchbat buiten de compound, in de *mini safe area* gepatrouilleerd. Dat laat zich niet rijmen met het ontbreken van rechtsmacht. Ten vijfde merkt de Stichting c.s. op dat Dutchbat ook bij de deportatie van de vluchtelingen de rechtsmacht in de *mini safe area* heeft laten gelden.<sup>44</sup> Dutchbat heeft actief gezorgd dat vluchtelingen zich richting de gereedstaande bussen begaven, dat de rijen richting de bussen niet werden verlaten en dat de mannen en jongens de bussen van de vrouwen niet zouden betreden.<sup>45</sup> Zonder druk van de Bosnische Serven werd door Dutchbat de strengst denkbare selectie gemaakt van wie mocht blijven en wie niet.<sup>46</sup>

---

<sup>40</sup> Inleidende dagvaarding, punt 194, 206.

<sup>41</sup> Conclusie van repliek, punt 15.3.4.

<sup>42</sup> NIOD-rapport, p. 2604.

<sup>43</sup> Inleidende dagvaarding, punt 192, 195 tot en met 199, 208; NIOD-rapport, p. 2617.

<sup>44</sup> Inleidende dagvaarding, punt 256 tot en met 266.

<sup>45</sup> Inleidende dagvaarding, punt 256.

<sup>46</sup> Conclusie van repliek, punt 2.11.

*Maatstaf beoordelen handelen Dutchbat*

19. De Hoge Raad heeft verder overwogen dat de maatstaf om het handelen van Dutchbat te beoordelen, is of Dutchbat *'gelet op hetgeen destijds bekend was, in redelijkheid heeft kunnen besluiten en handelen zoals het heeft gedaan'*.<sup>47</sup>
20. Ik roep in dit verband de dezerzijds in de schriftelijke stukken uitvoerig gememoreerde voorzienbaarheid van de genocide in herinnering.<sup>48</sup> Kort gezegd: in de resoluties van het mandaat is telkens verwezen naar de uitspraak van het IGH uit 1993, waarin wordt gewaarschuwd voor genocide, derhalve twee jaar voor de val van de *safe area*.<sup>49</sup> Ook is in die resoluties de praktijk van *'ethnic cleansing'* en de aanvallen op de zich in de enclave Srebrenica aanwezige bevolking aan de orde gesteld.<sup>50</sup> De - uiteraard voor de Staat kenbare - *raison d'être* van de missie was het beschermen van de bevolking en aldus genocide te voorkomen. In die zin moet het verweten handelen van Dutchbat worden beoordeeld, namelijk tegen de achtergrond van de dreigende genocide. In dit verband wijs ik er nog op dat na 1993 de bevolking van de *safe area* door Dutchbat is ontwapend. Zonder wapens maakte de bevolking nog veel minder kans en was de dreiging van genocide alleen maar toegenomen.
21. Dat die achtergrond ook op operationeel niveau was doorgedrongen, mag wel blijken uit de verklaring van Franken (de plaatsvervangend commandant van Dutchbat III) die ten overstaan van het ICTY heeft bevestigd dat is meegewerkt aan *'een geplande deportatie'* in de wetenschap dat de mannen aldus aan *'their butchers'* zouden worden uitgeleverd.<sup>51</sup> De mogelijke moord op zo'n 2.000 mannen die zich eerst nog op of rond de compound in Potočari bevonden, werd door Dutchbat voor lief genomen.<sup>52</sup> In de voltallige ministerraad die plaatsvond in het DCBC op 11 juli 1995 werd de mogelijkheid van etnische zuivering, massamoord en scheiding van mannen en vrouwen besproken.<sup>53</sup> De levensgrote kans op genocide is dus geen *'kennis achteraf'*, maar iets waar de Staat en Dutchbat rekening mee

<sup>47</sup> HR 6 september 2013, r.o. 3.18.3.

<sup>48</sup> Inleidende dagvaarding, punt 16,17, 109, 407 tot en met 411; conclusie van repliek, punt 16.3 en 16.21.

<sup>49</sup> IGH 8 april 1993, besproken in conclusie van repliek, punt 16.3.

<sup>50</sup> VN-resolutie 819 (1993), 16 april 1993, p.1, alinea 5, 6 en 7, p. 2 alinea 1, alsmede de verwijzing op p. 2, alinea 5 naar VN-resolutie 815 en het mandaat van UNPROFOR onder artikel VII van het VN-Handvest.

<sup>51</sup> Conclusie van repliek, punt 16.18.2 en de aldaar vermelde vindplaatsen.

<sup>52</sup> NIOD-rapport, p. 2620; Inleidende dagvaarding nr. 230; Conclusie van repliek, punt 2.12.

<sup>53</sup> Samenvatting NIOD-rapport, p. 298.

hielden. Het niet toelaten tot de compound van vluchtelingen en het wegsturen van wel tot de compound toegelaten vluchtelingen dient in dat perspectief te worden beoordeeld. Dutchbat heeft de levensgrote kans op genocide voor lief genomen en heeft niet juist gehandeld. Ook het meewerken aan het scheiden van mannen en vrouwen en het niet melden van oorlogsmisdaden dient tegen de achtergrond van de dreigende genocide te worden beoordeeld.

22. Daarnaast waren ook de feitelijke omstandigheden kort na de val van dien aard dat het voor een ieder, derhalve ook Dutchbat en de Staat, duidelijk moest zijn dat genocide dreigde. Dutchbat was getuige van op grote schaal gepleegde oorlogsmisdaden<sup>54</sup>. Er werd evenwel niet ingegrepen en er werd niet of in zeer beperkte mate melding gemaakt,<sup>55</sup> ingegeven door de wens 'de rust te bewaren'.<sup>56</sup> Dit terwijl er mannen en jongens werden afgevoerd en geëxecuteerd, onthoofde lichamen werden gevonden, vrouwen werden verkracht en de identiteitsbewijzen van zogenaamd 'te ondervragen personen' op stapels werden gegooid. Het ICTY oordeelde ten aanzien van deze berg van identiteitsbewijzen dat<sup>57</sup>:

*'at the stage when Bosnian Muslim men were divested of their identification en masse, it must have been apparent to any observer that the men were not screened for war crimes. In the absence of personal documentation, these men could no longer be accurately identified for any purpose. Rather, the removal of their identification could only be an ominous signal of atrocities to come.'*

#### *Geen terughoudende toetsing*

23. Voorts heeft de Hoge Raad overwogen dat voor een - ook in deze zaak door de Staat bepleite<sup>58</sup> - terughoudende toetsing geen grondslag kan worden gevonden in het ongeschreven internationaal recht:<sup>59</sup>

<sup>54</sup> NIOD-rapport, p. 2650, p. 2269, p. 2675-2676, p. 2680, p. 2682-2684, p. 2687, p. 2693, p. 2695 en 2703; besproken in nrs. 212 t/m 233 van de inleidende dagvaarding.

<sup>55</sup> VN-rapport, nrs. 346 t/m 358 en nr. 474, besproken in punt 252 van de inleidende dagvaarding.

<sup>56</sup> Samenvatting van het NIOD-rapport, p. 339, besproken in punt 248 van de inleidende dagvaarding.

<sup>57</sup> ICTY, 2 augustus 2002, inzake Krstić, rechtsoverweging 160; besproken in punt 229 van de inleidende dagvaarding; pleitnota in hoger beroep in het incident, punt 21.

<sup>58</sup> Conclusie van antwoord, punt 7.2.3 en 7.4.58.

<sup>59</sup> HR 6 september 2013, r.o. 3.18.3.

*'De (...) bepleite terughoudende toetsing zou meebrengen dat voor de beoordeling door de rechter van het optreden in het kader van een vredesmissie - in dit geval: de aan Dutchbat en daarmee aan de Staat verweten gedragingen - nagenoeg geen ruimte zou bestaan. Een zo vergaande terughoudendheid is onaanvaardbaar. Dit wordt niet anders doordat de Staat hiervan nadelige gevolgen verwacht voor de uitvoering van vredesoperaties door de Verenigde Naties en meer in het bijzonder voor de bereidheid van lidstaten om troepen voor dergelijke operaties ter beschikking te stellen. Dit behoort immers niet in de weg te staan aan de mogelijkheid van rechterlijke beoordeling achteraf van gedragingen van de desbetreffende troepenmacht. (...)'*

#### **Feitelijke zeggenschap Staat**

24. De Stichting c.s. heeft in de inleidende dagvaarding en bij repliek voor het voetlicht gebracht dat de Staat feitelijk zeggenschap heeft uitgeoefend over de aan Dutchbat verweten gedragingen. Ik zal daar zo nader op ingaan. Ik merk vooraf op dat het door de Hoge Raad aangelegde criterium minder ver strekt dan de daadwerkelijke uitoefening van de feitelijke zeggenschap. Ik breng in herinnering dat de Hoge Raad heeft geoordeeld dat niet is vereist dat de Staat door het geven van instructies aan Dutchbat de bevelsstructuur van de VN heeft doorbroken, dan wel zelfstandig operationele bevelsbevoegdheid heeft uitgeoefend. Het gaat om de vraag of de Staat in het licht van alle omstandigheden en de bijzondere context van het geval, de feitelijke zeggenschap had over de verweten gedragingen van Dutchbat.
25. Alvorens verder in te gaan op de feitelijke zeggenschap, is het van belang om te benadrukken dat militairen handelen in het kader van een strikt hiërarchische structuur. Bevelen worden in die structuur opgevolgd en uitgevoerd. Daar waar door Dutchbat is gehandeld in strijd met expliciete orders en richtlijnen van de VN, moet worden aangenomen dat dit is gebeurd na instructies vanuit Nederland. Ik wijs in dit verband op de verklaring van generaal Nicolai, over de instructie van de Staat die hem in zijn hoedanigheid van UNPROFOR-officier werd gegeven.<sup>60</sup>

*'(...) als de Nederlandse regering zo iets zegt dan voer je dat als militair uit.'*

<sup>60</sup> Hof Den Haag, arresten van 5 juli 2011, (200.020173/01), verklaring generaal Nicolai besproken onder rechtsoverweging 5.13, besproken in conclusie van repliek, punt 16.10.6.

26. Uit dit citaat volgt dat de Staat gedurende de missie steeds feitelijke zeggenschap heeft gehad. De Staat had de mogelijkheid om instructies te geven. Die instructies werden als dwingend aanvoeld bij de Nederlandse VN-officieren. De instructiemogelijkheid en de bereidheid om die instructies uit te voeren, zijn te kwalificeren als feitelijke zeggenschap. Dat de Staat eveneens van mening was dat feitelijke zeggenschap kon worden uitgeoefend, volgt ook uit hetgeen Voorhoeve daarover heeft verklaard in de parlementaire enquête.<sup>61</sup>

*'Ik heb een ruime verantwoordelijkheid en niet een theoretische, namelijk dat ik verantwoordelijk ben voor alles wat ik kan doen. Zo nodig ga ik ruim over mijn bevoegdheden heen. Als ik een ramp kan vermijden maar geen bevoegdheden heb, dan trek ik mij van de bevoegdheden niets aan. Laten wij daarover achteraf geen theoretische discussies voeren.'*

27. De Staat had er voor gezorgd dat hij zijn invloed kon laten gelden, doordat binnen UNPROFOR op alle niveaus boven Dutchbat beslissende functies waren ingevuld door hoge Nederlandse officieren.<sup>62</sup>

28. Het standpunt van de Staat buiten deze procedure was dan ook dat Nederland zeggenschap heeft uitgeoefend. Ik citeer het NIOD-rapport:<sup>63</sup>

*'De minister van Defensie, Voorhoeve, stelde zich tegenover het NIOD op het standpunt dat deze regelgeving omtrent Command and Control in Nederland, en de vraag hoe ieders verantwoordelijkheid lag, min of meer duidelijk was, maar dat het in de praktijk niet mogelijk was gebleken om dit soort zaken te scheiden, waardoor deze door elkaar heen gingen lopen. Volgens hem was het in strikt volkenrechtelijke zin mogelijk om te redeneren dat Nederland eenheden aan de VN ter beschikking had gesteld, en dat Nederland daarna alleen nog het recht had om deze eenheden terug te roepen, maar dat het verder aan de VN was. Den Haag zou daarmee zeggen: deze militairen zijn nu VN-blauwhelmen, en daarmee is dit ons probleem niet. Maar zo lagen de zaken in de praktijk niet, stelde Voorhoeve.'*

<sup>61</sup> Handelingen der Staten Generaal 1995 - 1996, Tweede Kamer, d.d. 19-12-1995, 3182, besproken in conclusie van repliek, punt 16.23.3.

<sup>62</sup> Inleidende dagvaarding, punt 60, 63, 166 en 364; conclusie van repliek, punt 16.10.7; Parlementaire Enquête Srebrenica, TK 28 506, 2002-2003, p.137 en 140.

Dat is ook het standpunt van de Staat dat tot uitdrukking komt in de Parlementaire Enquête over Srebrenica, waar is gesteld dat het troepenleverende land nauw betrokken blijft bij de voortgang, met name op het moment dat de uitvoering van de missie in gedrang komt. Voortdurend overleg met alle betrokkenen wordt daarbij noodzakelijk geacht om de effectiviteit van de operatie te bewaren.<sup>64</sup>

29. De conclusie is dat in het algemeen heeft te gelden dat de Staat ook buiten de formele kaders feitelijke zeggenschap had over Dutchbat, onafhankelijk van de vraag of die zeggenschap steeds is uitgeoefend. Ik zal nu nader ingaan op de verweten gedragingen en daarbij in het bijzonder aan de orde stellen dat de Staat ten aanzien van die specifieke gedragingen feitelijke zeggenschap heeft uitgeoefend. Alvorens dat te doen, wijs ik op de stellingen die door de Stichting c.s. in de dagvaarding en repliek zijn ingenomen over de politieke keuze voor de Luchtmobiele Brigade,<sup>65</sup> de gebrekkige opleiding van Dutchbat,<sup>66</sup> het gebrek aan *intelligence*<sup>67</sup> en de politieke keuze voor de te lichte bewapening van Dutchbat.<sup>68</sup> Zulks tegen beter weten in, hetgeen verwijtbaar is aan de Staat.<sup>69</sup> Niemand anders dan de Staat had feitelijke zeggenschap over deze elementen, die grote gevolgen hebben gehad voor de missie en in een direct verband staan met de overige verweten gedragingen.

#### Verweer Staat ten aanzien van feitelijke zeggenschap

30. De Staat tracht de door hem uitgeoefende invloed te ontkennen en te bagatelliseren.<sup>70</sup> De Staat meent dat uit niets de door hem uitgeoefende invloed zou blijken. Dat verweer miskent de gedetailleerde verwijzingen van de Stichting c.s. op dit punt, die niet kunnen

---

<sup>63</sup> NIOD-rapport, p. 2283.

<sup>64</sup> Parlementaire Enquête Srebrenica, TK 28 506, 2002-2003, p. 138.

<sup>65</sup> Inleidende dagvaarding, punt 42 tot en met 44; conclusie van repliek, punt 5.6.2.

<sup>66</sup> Inleidende dagvaarding, punt 51 tot en met 53, punt 414; conclusie van repliek, punt 16.5.

<sup>67</sup> Inleidende dagvaarding, punt 54 tot en met 56; conclusie van repliek, punt 16.6.

<sup>68</sup> Inleidende dagvaarding, punt 45 tot en met 50; conclusie van repliek, punt 5.6.3 tot en met 5.6.6 en 16.4.

<sup>69</sup> Inleidende dagvaarding, punt 105; conclusie van repliek, punt 5.6.6, 5.6.7, 10.8.1 tot en met 10.8.3.

<sup>70</sup> Conclusie van dupliek, punt 6.3.29, 6.3.33, 8.3.7, 8.3.13, 8.4.12 en 8.4.22.

worden afgedaan als *'het uiten van bezorgdheid'*.<sup>71</sup> Dat was ook het oordeel van het Hof Den Haag in de zaken van Mustafić en Nuhanović tegen de Staat.<sup>72</sup>

31. Bovendien miskent de Staat dat het optreden van de Nederlandse UNPROFOR officieren en Dutchbat in lijn ligt met de door de Stichting c.s. gestelde instructies vanuit Den Haag, waarmee is gehandeld in strijd met de VN-bevelen. Daarnaast heeft de Stichting c.s. met het ter beschikking staande materiaal bewezen dat de Staat rechtstreeks instructie heeft gegeven aan generaal Nicolai.<sup>73</sup> Ook het telefoongesprek dat Voorhoeve op 12 juli 1995 voerde met Karremans, geeft overduidelijk aan dat de Staat wel degelijk instructies gaf. Voorhoeve zei bij die gelegenheid: *'Redt wat er te redden valt'*.<sup>74</sup>
32. De brede, verontwaardigde ontkenning door de Staat dat sprake was van de uitoefening van feitelijke zeggenschap, doet geen recht aan de feiten. Zo blijkt onder meer uit het feitelijk oordeel van het hof Den Haag dat Karremans instructies kreeg van de Staat over de 'evacuatie' en dat Nicolai namens de Staat optrad als gevolmachtigd onderhandelaar.<sup>75</sup> Dit gebeurde volgens het hof Den Haag op 11 juli 1995. Het is daarbij van belang te onderkennen dat het onderzoek van het hof naar de feiten zich in die zaak niet heeft uitgestrekt naar de periode voorafgaande aan 11 juli 1995. Een dergelijk onderzoek is in deze zaak wel aan de orde. Of in de periode voorafgaand aan 11 juli 1995 ook feitelijke zeggenschap is uitgeoefend, doet in het licht van het door de Hoge Raad geformuleerde criterium niet ter zake. Met de uitoefening van de feitelijke zeggenschap vanaf 11 juli 1995, staat vast dat de Staat ook zeggenschap had in de dagen daarvoor. Daarenboven zal nog aan de orde komen dat de Staat ook daadwerkelijk instructies over de verweten gedragingen heeft gegeven, die door Dutchbat zijn opgevolgd.

#### Feitelijke zeggenschap Staat over verweten gedragingen

33. Een belangrijk datum op de tijdslijn vormt 11 juli 1995. Het is de datum van de val van de *safe area*. Als vaststaand kan worden aangenomen dat de Staat in elk geval vanaf 11 juli

<sup>71</sup> Conclusie van dupliek, punt 6.3.29.

<sup>72</sup> Hof Den Haag, 5 juli 2011, r.o. 5.18 (200.020.173/01 en 200.020.174/01).

<sup>73</sup> Conclusie van repliek, punt 16.10.6, 16.14.2 en 16.14.3; NIOD-rapport 2442.

<sup>74</sup> Hof Den Haag, 7 juli 2011, rechtsoverweging 2.20 (als weergegeven in HR 6 september 2013, rechtsoverweging 3.2 onder (ix)) en 5.14.

<sup>75</sup> Hof Den Haag, 7 juli 2011, rechtsoverweging 5.16.

1995 *effective control* uitoefende over de verweten gedragingen.<sup>76</sup> De juistheid van die stelling wordt bevestigd in de arresten van het hof Den Haag van 5 juli 2011, inzake Nuhanović en Mustafić tegen de Staat, waar het hof kort gezegd heeft geoordeeld dat de Staat in elk geval vanaf 11 juli 1995 *effective control* uitoefende ten aanzien van de in die zaak aan Dutchbat verweten gedragingen die plaatsvonden op of rond de compound in Potočari.<sup>77</sup> De Stichting c.s. benadrukt echter dat ook al vóór 11 juli 1995 sprake was van de uitoefening van feitelijke zeggenschap door de Staat, ten aanzien van de verweten gedragingen. Naarmate de spanning in de *safe area* opliep, is de invloed van de Staat steeds groter geworden. Zoals aan de orde is gesteld en nog nader zal worden toegelicht, heeft de Staat Dutchbat laten weten dat de veiligheid van Dutchbat de hoogste prioriteit had. Ik zal aan de Staat verweten gedragingen nader bespreken.

#### *Opgave observatieposten*

34. De missie van Dutchbat rustte op twee militaire peilers, te weten de observatieposten en de mogelijkheid van luchtsteun. Het NIOD heeft het belang van de observatieposten onderstreept. Ik citeer:<sup>78</sup>

*‘alleen vanuit de OP’s kon enige bescherming aan de bevolking worden geboden’.*

In de inleidende dagvaarding is al benoemd dat volgens de *post airstrike guidance* de observatieposten alleen onder strikte voorwaarden mochten worden verlaten, maar dat aan deze voorwaarden niet was voldaan.<sup>79</sup> De observatieposten werden in strijd met de VN-bevelen vanaf 8 juli 1995 stuk voor stuk verlaten. De *standing order* om bij het verlaten de observatiepost in brand te steken werd evenmin nagekomen.<sup>80</sup> Dat Dutchbatters bij het verlaten wapens, uitrusting en voertuigen achterlieten en daarbij zelfs bereid waren de Serven rijlessen te geven om het YPR-voertuig te kunnen besturen,<sup>81</sup> was onverenigbaar met de missie en de VN-orders die in geval van een aanval op de observatieposten een gewapende reactie voorschreven. De houding van Dutchbat ging in tegen alle militaire beginselen. Dat geldt ook voor het feit dat zo’n 30 soldaten van Dutchbat, die zich op de

<sup>76</sup> Conclusie van repliek, punt 7.3, 10.6, 16.10.5, 16.14.2 en 16.14.3.

<sup>77</sup> Hof Den Haag 5 juli 2011, r.o. 5.8 tot en met 5.20.

<sup>78</sup> NIOD-rapport, p. 1991; inleidende dagvaarding, punt 74.

<sup>79</sup> Inleidende dagvaarding, punt 74 tot en met 77; conclusie van repliek, punt 16.10.5.

<sup>80</sup> Inleidende dagvaarding, punt 87.

<sup>81</sup> Inleidende dagvaarding, punt 85 tot en met 90; 95 tot en met 102; 155 tot en met 162.



prijsgegeven posten bevonden, met instemming van de legerleiding van Dutchbat vrijwillig meelingen met de Bosnische Serven. Alles was ondergeschikt aan de eigen veiligheid van Dutchbat.<sup>82</sup>

#### *Opgeven blocking positions*

35. Als gevolg van het zonder slag of stoot opgeven van de observatieposten door Dutchbat konden de Bosnische Serven ongehinderd oprukken. Daarom gaf de VN op 9 juli 1995 het bevel om *blocking positions* in te nemen, teneinde de opmars een halt toe te roepen, zo nodig met geweld.<sup>83</sup> De VN was van plan het gevecht aan te gaan. Ik citeer een gedeelte van het bevel:

*'If unsuccessful: Nato Close Air Support / Air Strike will be used'.<sup>84</sup>*

36. Het VN-bevel werd genegeerd omdat Karremans vond dat zijn troepen (in zijn eigen woorden) *'te goed [waren] om te worden opgeofferd'*.<sup>85</sup> Ik wijs in dit verband op artikel 128 van het Wetboek van militair strafrecht, dat het opzettelijk niet opvolgen van het bevel om tegenover de vijand stand te houden, bestraft met levenslange gevangenisstraf. Het is zo ongeveer het ergste wat een militair kan doen. Het is ook om die reden waarschijnlijk dat aan het negeren van het VN-bevel om stand te houden in *blocking positions*, een andersluidende instructie van de Staat ten grondslag heeft gelegen.

37. Ik citeer in verband met de opgave van de observatieposten en *blocking positions* de toenmalig minister van Defensie Voorhoeve, die op 10 juli 1995 verklaarde over de veiligheid van Dutchbat:<sup>86</sup>

*'[Het is] de hoogste prioriteit die de commandanten hebben. We hebben ook de afgelopen dagen met al die commandanten getelefoneerd en gesproken. Wij willen geen risico's voor het Nederlandse personeel lopen, geen onverdedigbare stellingen gaan verdedigen. Wees wijs en breng al onze jongens en meisjes heelhuids naar huis.'*

<sup>82</sup> NIOD-rapport, p. 2128.

<sup>83</sup> NIOD-rapport, p. 2150 -2155; Samenvatting NIOD-rapport, p. 286; Inleidende dagvaarding, punt 103 tot en met 105, alsmede punt 115; conclusie van repliek, punt 16.10.5.

<sup>84</sup> NIOD-rapport, p. 2154; Inleidende dagvaarding 114.

<sup>85</sup> Samenvatting NIOD-rapport, p. 287.

<sup>86</sup> Conclusie van repliek, punt 16.10.5.

Uit dit citaat volgt dat de Staat in de dagen voor 10 juli 1995 heeft gebeld met Dutchbat en een prioriteit kenbaar heeft gemaakt met betrekking tot de eigen veiligheid. Uit het handelen van Dutchbat blijkt dat Dutchbat die instructie vervolgens boven de VN-bevelen heeft gesteld. Dat wordt ook bevestigd in de parlementaire enquête, waar de instructie van Voorhoeve van 9 juli 1995 wordt beschreven, om bij de *blocking positions* geen onnodige slachtoffers te maken.<sup>87</sup> Karremans heeft de instructie van Voorhoeve met zoveel woorden bevestigd.<sup>88</sup>

*'Die instructie is als zodanig uitgegaan.'*

Voorhoeve erkende achteraf dat zijn instructie een inbreuk vormde op de VN-gezagslijnen, maar vond dat niet relevant.<sup>89</sup>

*'(...) als in een noodsituatie blijkt dat niets werkt, dan zijn de formele afspraken over gezagslijnen even wat minder belangrijk (...).'*

Ik wijs er op dat de situatie rond de val, die door Voorhoeve terecht als een noodsituatie werd gekwalificeerd, destijds door de Staat bij monde van de minister van Buitenlandse Zaken Van Mierlo tegenover andere landen nog van een heel andere kwalificatie werd voorzien. Toen de *safe area* op 11 juli 1995 reeds was gevallen, deelde Van Mierlo zijn Duitse ambtsgenoot rond 17.45 uur mede dat Dutchbat onder druk stond maar standhield en dat interventie van NAVO-vliegtuigen niet nodig was.<sup>90</sup> In plaats van alarm te slaan en actie te ondernemen, deed Van Mierlo het tegen beter weten in voorkomen alsof er niet veel aan de hand was. Bondgenoten werden bewust onjuist voorgelicht, teneinde de militaire acties van de VN en de NAVO in de kiem te smoren.

#### *Afgifte uitrusting en wapens*

---

<sup>87</sup> Parlementaire Enquête Srebrenica, TK 28 506, 2002-2003, p. 235.

<sup>88</sup> Parlementaire Enquête Srebrenica, TK 28 506, 2002-2003, p.176.

<sup>89</sup> Parlementaire Enquête Srebrenica, TK 28 506, 2002-2003, p. 235.

<sup>90</sup> NIOD-rapport, p. 2412; inleidende dagvaarding, punt 140 en 141.

38. Op 11 juli 1995 gaf de VN bij monde van generaal Gobilliard onder meer het schriftelijke bevel:<sup>91</sup>

*'Giving up any weapons and military equipment is not authorized and is not a point of discussion.'*

Desondanks zou bij het vertrek van Dutchbat uit de *safe area* blijken dat in totaal 199 geweren, 25 Uzi's, 38 pistolen, 18 stuks .30 mitrailleurs en 11 stuks .50 mitrailleurs 'kwijt' waren geraakt.<sup>92</sup> De uitrusting van Dutchbat kwam de Serven enkele dagen later nog goed van pas, toen in de bossen de vanuit de *safe area* gevluchte mannen en jongens werden gelokt door VRS-soldaten in VN-uniform met Nederlandse uitrusting. De mannen en jongens werden vervolgens gevangen genomen, geboeid, vernederd en vermoord.<sup>93</sup> Ook het opgeven van wapens en uitrusting door Dutchbat dient te worden geplaatst in de context van de eigen veiligheid van Dutchbat: iedere confrontatie werd steeds vermeden.

#### *Belemmeren verzet bevolking*

39. De consequente weigering van Dutchbat om de ingenomen wapens aan de bevolking terug te geven en haar daarmee de mogelijkheid te ontnemen om zichzelf te verdedigen,<sup>94</sup> moet eveneens worden gezien in de context van de veiligheid van Dutchbat. Het ligt voor de hand dat de bevolking zich bij teruggave van de wapens zou hebben verdedigd. Dutchbat wilde, indachtig de instructie vanuit Den Haag, echter tegen elke prijs een escalatie voorkomen waarbij Dutchbat gevaar zou kunnen lopen. Liever gaf Dutchbat de bevolking valse hoop dat zij zou worden beschermd. Een belangrijke aanwijzing voor de reden van deze toezegging aan de bevolking kan worden gevonden in de woorden van Franken, die wenste *'de rust te bewaren'*.<sup>95</sup>

#### *Geen bescherming en onvoldoende medische hulp*

40. In de toelichting op *Standing Operation Procedure 206* is uitdrukkelijk gesteld dat het de taak van UNPROFOR was om burgers te beschermen tegen geweld. Daarbij is met zoveel

---

<sup>91</sup> Inleidende dagvaarding, punt 148 en productie 19.

<sup>92</sup> NIOD-rapport, p. 2250.

<sup>93</sup> NIOD-rapport, p. 2686; inleidende dagvaarding, punt 147.

<sup>94</sup> Inleidende dagvaarding, punt 91, 94, 189, 313, 319, 320 en 323; VN-rapport, punt 477 en 490.

<sup>95</sup> Inleidende dagvaarding, punt 248; conclusie van repliek, punt 2.10 en 16.18.5.

woorden uitgelegd dat de beperkte middelen van *peacekeepers* niet als excuses mochten gelden om niemand te helpen.<sup>96</sup> Dat is echter precies wat de Staat wel doet, waar hij zich verweert met de stelling dat de middelen tekort schoten. De Stichting c.s. wijst er overigens op dat zelfs waar de Staat niet ontkent dat de middelen voorhanden waren, te weten het gebied van de medische hulpverlening, Dutchbat aantoonbaar de beschikbare middelen niet heeft willen inzetten maar die heeft gereserveerd ten behoeve van mogelijk eigen gebruik.<sup>97</sup>

41. Een en ander was in strijd met het bevel van generaal Gobilliard op 11 juli 1995 aan Dutchbat, dat luidde:<sup>98</sup>

*'Take all reasonable measures to protect refugees and civilians in your care'*

en:

*'Continue with all possible means to defend your forces and installation from attack.'*

Uiteindelijk zijn 8.000 à 10.000 vluchtelingen vermoord. Dit hield direct verband met het feit dat Dutchbat de eigen veiligheid zodanig belangrijk vond, dat van een serieuze poging om de observatieposten te behouden, de *safe area* en vluchtelingen te beschermen (overeenkomstig de toezeggingen, de VN-resoluties en het VN-bevel van 11 juli 1995 uit Sarajevo), geen sprake is geweest. Er is zelfs geen begin gemaakt met een verdediging tegen de aanvallen van de VRS, laat staan dat er verdediging met alle mogelijke middelen heeft plaatsgevonden.

42. Het voorgaande samengevat: Dutchbat kreeg van de VN bevelen om in de observatieposten en *blocking positions* stand te houden, terug te vechten, geen wapens en uitrusting af te staan en de bevolking te beschermen. Dutchbat heeft het tegenovergestelde gedaan. Dat kan slechts worden verklaard vanuit de invloed die de Staat heeft laten gelden. Het motief voor de uitoefening van die zeggenschap is in de dagvaarding<sup>99</sup> en bij repliek<sup>100</sup> uitvoerig aan

<sup>96</sup> Standing Operation Procedure 206 'Protection of persons seeking urgent assistance', als besproken in NIOD-rapport, p. 2601.

<sup>97</sup> Inleidende dagvaarding, punt 150 tot en met 154; conclusie van repliek, punt 16.10.5, 4<sup>e</sup> punt.

<sup>98</sup> Inleidende dagvaarding, productie 19.

<sup>99</sup> Inleidende dagvaarding, punt 108, 115, 116, 137, 149, 170, 251, 328, 365, 366 en 374.

de orde gesteld, te weten de wens om de troepen heelhuids thuis te laten komen. Met het voorgaande is ook aangetoond dat de Staat feitelijk zeggenschap heeft uitgeoefend over een belangrijk onderdeel van de verweten gedragingen van Dutchbat, te weten het niet beschermen van de bevolking, ten gunste van de eigen positie. Datzelfde geldt voor de tegenwerking en stopzetting van de luchtaanvallen, die ik zo nader zal behandelen.

43. Het is in dit verband essentieel dat wordt onderkend dat het aanvankelijk doel van de Serven niet de val van de enclave was. Het doel was aanvankelijk beperkt tot het zuidelijke deel en dat werd pas uitgebreid toen enige reactie van Dutchbat uitbleef.<sup>101</sup> Dat gegeven is ook door het IGH tot uitgangspunt genomen.<sup>102</sup> Anders gezegd: als Dutchbat weerstand had geboden, dan had de VRS zich beperkt tot haar aanvankelijke doelen en was de *safe area* niet gevallen. De val van de *safe area* en de moord op 8.000 tot 10.000 mensen staan in een onlosmakelijk causaal verband met het uitblijven van een reactie van Dutchbat.

#### *Tegenwerken en afblazen luchtsteun*

44. Over het tegenwerken en afblazen van de luchtsteun, alsmede over de gevolgen daarvan, heeft de Stichting c.s. in de stukken het nodige opgemerkt.<sup>103</sup> De mogelijke inzet van het luchtwapen was een essentieel onderdeel van de missie, hetgeen een lichte troepenbezetting op de grond mogelijk maakte.<sup>104</sup> Samen met de observatieposten<sup>105</sup> (*key points on the ground*, in de woorden van de resolutie) was het luchtwapen de militaire ruggengraat van de missie. Juist om die reden zijn het zonder slag of stoot opgeven van de observatieposten en het tegenwerken en afblazen van de luchtsteun zulke zware fouten geweest. Ik haal in dit verband de woorden aan van de Secretaris-Generaal van de VN:<sup>106</sup>

---

<sup>100</sup> Conclusie van repliek, punt 2.13, 5.7.6, 11.4.4, 16.9.1, 16.10.5, 16.12.5, 16.12.6, 16.12.12, 16.12.18, 16.13.7, 16.3.8, 16.13.9, 16.13.11, 16.14.3, 16.14.4, 16.15.3, 16.16.4 en 16.23.4.

<sup>101</sup> Inleidende dagvaarding, punt 3, vierde aandachtspunt, punt 110 tot en met 112, 324; conclusie van repliek, punt 5.5.1, 15.3.8, 18.2.2 tot en met 18.2.6; alsmede VN-rapport, nr. 264.

<sup>102</sup> IGH 26 februari 2007, Bosnië-Herzegovina tegen Servië en Montenegro, rechtsoverweging 283 juncto 294 en 295; inleidende dagvaarding, punt 112 en 170 en conclusie van repliek, punt 18.2.4.

<sup>103</sup> Inleidende dagvaarding, punt 92, 96, 97, 106 tot en met 108, 117, 129 tot en met 145; conclusie van repliek, punt 5.7.1 tot en met 5.7.7, 5.8.1, 16.11, 16.12 en 16.13.

<sup>104</sup> Conclusie van repliek, punt 5.1.5.

<sup>105</sup> Dagvaarding punt 74 tot en met 77; conclusie van repliek punt 16.10.5.

<sup>106</sup> VN-rapport, nummer 480, als onder meer aangehaald in de inleidende dagvaarding, punt 327; pleitnota hoger beroep in het incident, nr. 18; Conclusie van repliek, punt 2.8 en 5.4.4 en 16.11.2.

*'The next question that must be asked is this: Why was NATO air power not brought to bear upon the Serbs before they entered the town of Srebrenica? Even in the most restrictive interpretation of the mandate the use of close air support against attacking Serb targets was clearly warranted.'*

45. De beslissingen over de luchtsteun werden ingegeven vanuit de allesoverheersende wens van de Staat om de veiligheid van Dutchbat te waarborgen. Dat werd nog eens benadrukt in het telefoongesprek dat op 11 juli 1995 werd gevoerd tussen chef-defensiestaf Van den Breemen met Kolsteren, terwijl Voorhoeve naast hem zat.<sup>107</sup> In dat door het NIOD beschreven gesprek<sup>108</sup> - waarvan het bestaan overigens door de Staat wordt betwist<sup>109</sup> - werd andermaal benadrukt dat de veiligheid van Dutchbat voor alles ging. Ook dit telefoongesprek maakt glashelder dat sprake was van feitelijke zeggenschap van de Staat over het tegenwerken en afblazen van de luchtsteun. Voor de goede orde: het bewuste telefoongesprek vond plaats om 12.30, kort nadat de toestemming door de generaals Janvier en Gobilliard was gegeven om luchtaanvallen uit te voeren. Deze weerstand bij de Staat tegen luchtaanvallen blijkt ook uit de memoires van de Amerikaanse diplomaat Holbrooke. Hij merkte op:<sup>110</sup>

*'The first line of resistance to any action was the Dutch government, which refused to allow air strikes until its soldiers were out of Bosnia (...). For a week I called our Ambassador in the Netherlands, Terry Dornbush, instructing him to press the Dutch to allow air strikes but to no avail.'*

46. Toen Voorhoeve vervolgens vernam dat de luchtaanvallen plaatsvonden na toestemming van Janvier en Gobilliard, begonnen Voorhoeve en de Nederlandse chef-defensiestaf, in aanwezigheid van de minister-president en de minister van buitenlandse zaken, te bellen om de luchtaanvallen onmiddellijk stop te zetten.<sup>111</sup>

<sup>107</sup> Inleidende dagvaarding, punt 170 en 366.

<sup>108</sup> NIOD-rapport p. 2236, besproken in inleidende dagvaarding, punt 366 en conclusie van repliek punt 16.3.7.

<sup>109</sup> Conclusie van antwoord, punt 7.4.51.

<sup>110</sup> R. Holbrooke, *To End a War*, New York, 1998, p. 70, besproken in inleidende dagvaarding, punt 174.

<sup>111</sup> Inleidende dagvaarding, punt 137, 138, 140, 142, 143 en 144; conclusie van repliek, punt 16.12.16. NIOD-rapport, p. 2302 e.v.; F. Westerman en B. Rijs, *Srebrenica, Het Zwartste Scenario*, Atlas 1997, p. 161 en 279.

47. De secretaris-generaal van de VN Boutros-Ghali<sup>112</sup> en diens speciale vertegenwoordiger Akashi<sup>113</sup> hebben bevestigd dat de Staat de luchtsteun heeft tegengewerkt en uiteindelijk heeft stopgezet.

*Niet toelaten vluchtelingen op de compound vanaf 10 juli 1995*

48. De op de vlucht geslagen bevolking kreeg van Dutchbat te horen dat zij veilig zou zijn op de compound in Potočari.<sup>114</sup> De Stichting c.s. verwijt de Staat dat Dutchbat desondanks de overgrote meerderheid van de vluchtelingen niet op de compound heeft toegelaten en dat het beperkte aantal vluchtelingen dat wel was toegelaten, later is weggestuurd.<sup>115</sup> De Staat heeft zich verweerd met de stelling dat de compound onvoldoende ruimte bood en dat zou zijn bedreigd door de Serven om het vuur op de compound te openen, als de vluchtelingen zouden worden toegelaten.<sup>116</sup> De Staat heeft daar bij dupliek nog aan toegevoegd dat voor het toelaten van meer vluchtelingen de sanitaire voorzieningen en watervoorraad ontoereikend waren.<sup>117</sup>
49. Doordat de overgrote meerderheid van de vluchtelingen niet op de compound werd toegelaten, gaf Dutchbat opnieuw een niet mis te verstaan signaal aan Bosnische Serven, te weten dat de bevolking niet zou worden beschermd. Dutchbat liet iedere militaire houding varen en gaf de Serven zelfs letterlijk te kennen dat de wapens op de grond waren gelegd en niet zouden worden gebruikt.<sup>118</sup> Dutchbat officier Rutten zou later verklaren dat het bataljon tot algehele passiviteit was vervallen.<sup>119</sup> Dit alles geheel in strijd met de bevelen van de VN.
50. De Stichting c.s. heeft in de processtukken voor het voetlicht gebracht dat de compound meer dan genoeg ruimte bood.<sup>120</sup> Het Malieveld in Den Haag heeft vrijwel dezelfde

<sup>112</sup> NIOD-rapport, p. 2317; Inleidende dagvaarding, punt 173.

<sup>113</sup> NIOD-rapport, p. 2301; inleidende dagvaarding, punt 143.

<sup>114</sup> Inleidende dagvaarding, punt 176 tot en met 184, 189 en 190; ICTY, 2 augustus 2002, inzake Krstić, r.o. 123.

<sup>115</sup> Inleidende dagvaarding, punt 192 tot en met 199; conclusie van repliek, punt 15.3.7, 16.7.1 tot en met 16.7.4.

<sup>116</sup> Conclusie van antwoord, punt 7.5.19.

<sup>117</sup> Conclusie van dupliek, punt 8.4.16.

<sup>118</sup> <http://www.youtube.com/watch?v=BS5aBOIFu9I>, te zien vanaf 08:20 minuten.

<sup>119</sup> NIOD-rapport, p. 2695, als besproken in Inleidende dagvaarding, punt 227.

<sup>120</sup> Conclusie van repliek, punt 16.17.2.

afmeting. Indien u niet voorshands overtuigd mocht zijn, geef ik u in overweging om een bezichtiging van de voormalige VN-compound te gelasten.<sup>121</sup>

51. De stelling van de Staat dat de compound onvoldoende sanitaire voorzieningen bood en dat te weinig water aanwezig was, geeft andermaal blijk van de zoektocht naar een excuus voor het falen van Dutchbat. Ik nodig de landsadvocaat uit om de stelling van de Staat eens toe te lichten en daarbij in te gaan op het feit dat de vluchtelingen buiten de compound nog minder voorzieningen en water tot hun beschikking hadden.
52. Ook het argument dat de Bosnische Serven zouden hebben bedreigd het vuur te openen op de compound overtuigt niet. Buiten de compound waren de vluchtelingen ook kwetsbaar voor vuur. Het dreigement van de Bosnische Serven lijkt ook niet gemeend te zijn geweest, aangezien er reeds 5.000 vluchtelingen binnen de compound aanwezig waren. Dat heeft niet geleid tot uitvoering van het dreigement. Uit de verklaringen achteraf blijkt dat van de zijde van Dutchbat het dreigement niet serieus is genomen. Zo verklaarde Nicolai: *'Er zou niet onder het oog van de wereld worden aangevallen door Mladic'*.<sup>122</sup> Ook Karremans had de overtuiging dat de vluchtelingen veilig waren op de compound.<sup>123</sup>
53. In plaats van de vluchtelingen toe te laten en te beschermen op de compound in overeenstemming met *Standard Operating Procedure 206*,<sup>124</sup> heeft Dutchbat het overgrote deel van de vluchtelingen niet toegelaten. Vervolgens heeft Dutchbat de vluchtelingen tot en met de laatste man van de compound verwijderd, terwijl als regel gold dat na steunverlening geen personen mochten worden weggestuurd, als fysieke bedreiging daarna zou volgen. Zelfs een groep gewonde mannen die in de ziekenboeg op de VN-compound verbleef, werd door soldaten van Dutchbat op brancards in de laadbak van een viertonner geschoven en bij de Bosnische Serven 'afgeleverd'.<sup>125</sup> Dutchbat is zelfs behulpzaam geweest

<sup>121</sup> Artikel 201 lid 5 Rv, juncto artikelen 1, 7 en 8 Haags Bewijsverdrag 1970 (Bosnië is toetreden op 16 juni 2008), artikelen 16 en 17 Uitvoeringswet Bewijsverdrag.

<sup>122</sup> Getuigenverklaring d.d. 17 juni 2005 generaal C.H. Nicolai, p. 4, alinea 2, productie 26 bij conclusie van dupliek, als besproken aldaar onder punt 8.4.23.

<sup>123</sup> Getuigenverklaring d.d. 16 juni 2005 T.J.P. Karremans, p. 6, onderaan, productie 25 bij conclusie van dupliek.

<sup>124</sup> NIOD-rapport, p. 2601.

<sup>125</sup> Pleidooi in de incidenten in eerste aanleg, pleitaantekeningen, punt 23; pleidooi in de incidenten in hoger beroep, pleitaantekeningen, punt 22; Srebrenica, Het zwartste scenario, Frank Westerman & Bart Rijs, pag. 187, besproken in de cassatiedagvaarding in de incidenten, punt A. 2; conclusie van repliek, punt 2.11.



bij de deportatie die op 13 juli 1995 rond 18.00 uur werd afgerond. Dutchbat heeft zich laten leiden door de eigen veiligheid. In strijd met de VN-orders en instructies, maar in lijn met de instructies van de Staat, die aldus feitelijke zeggenschap heeft uitgeoefend over het niet toelaten van de vluchtelingen.

54. Voorts heeft de Staat gesteld dat het causaal verband tussen het niet toelaten van de vluchtelingen en de gestelde schade zou ontbreken.<sup>126</sup> De Staat miskent in de eerste plaats dat het toelaten tot de compound moet worden gezien in het licht van het feit dat de Serven de compound steeds hebben gerespecteerd,<sup>127</sup> zoals ook door de Hoge Raad is bevestigd.<sup>128</sup> Nog op 12 juli 1995 rapporteerde Dutchbat in de ochtend, let wel, voorafgaand aan de deportatie, dat *'absoluut geen enkele sprake van een dreiging, gericht op de compound'* was.<sup>129</sup> Dutchbat had de vluchtelingen op de compound kunnen toelaten en daar bescherming behoren te bieden. De stelling van de Staat dat ook de mannen die op de compound waren toegelaten zijn vermoord, miskent dat de Staat nu juist wordt verweten dat de vluchtelingen feitelijk werden uitgeleverd aan de Bosnische Serven. In de tweede plaats wijst de Stichting c.s. er op dat voor wat betreft de verplichtingen onder de Genocideconventie het causaal verband niet aan de orde is. Het gaat om een maximale inspanningsverplichting, ongeacht het resultaat.<sup>130</sup>

#### *Hulp bij deportatie*

55. De Stichting c.s. heeft Dutchbat verder verweten dat het hulp heeft geboden bij de deportatie van de bevolking. Ik verwijs voor wat betreft de uitwerking van dat verwijt en de over de verweten gedragingen uitgeoefende feitelijke zeggenschap naar de dagvaarding en de conclusie van repliek.<sup>131</sup> Ik herhaal dat eerder door het Hof Den Haag is vastgesteld dat de Staat na 11 juli 1995 feitelijke zeggenschap heeft uitgeoefend, onder andere over wat in

<sup>126</sup> Conclusie van dupliek, punt 8.4.17.

<sup>127</sup> Conclusie van repliek, punt 16.17.2.

<sup>128</sup> Hoge Raad 6 september 2013, r.o. 3.17.3.

<sup>129</sup> Getuigenverklaring d.d. 12 mei 2005 kapitein De Haan, stuk 4 aangehecht aan p-v, productie 23 bij conclusie van dupliek.

<sup>130</sup> Inleidende dagvaarding, punt 394 tot en met 401, 404 tot en met 407; Conclusie van repliek, punt 16.20.1, 17, 18.1 en 18.3.2.

<sup>131</sup> Inleidende dagvaarding, punt 228, 253 tot en met 266; conclusie van repliek, punt 16.14.1, 16.18.1 tot en met 16.18.11.

de arresten eufemistisch 'evacuatie' wordt genoemd.<sup>132</sup> Ik wil in dit verband aan de orde stellen dat het woord 'evacuatie' pertinent onjuist is.

56. Het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten constateerde dat in Srebrenica sprake is geweest van een deportatie: '*Een instrument in handen van een vijandelijke mogendheid om repressief op te treden tegen de lokale bevolking*'. Het NIOD-rapport onderschrijft die conclusie.<sup>133</sup> Eerder in dit pleidooi werd al aangehaald dat ook Franken en het ICTY van oordeel waren dat sprake was van een deportatie. Dutchbat had daar nooit aan mogen meewerken. Wie er actief aan mee werkt om de mannen aan hun *butchers* uit te leveren - zoals Franken het verwoorde - kan niet volhouden dat hij alles in zijn macht heeft gedaan wat er aan kan bijdragen om genocide te voorkomen.

#### *Niet melden van oorlogsmisdaden*

57. Het staat vast dat Dutchbat getuige is geweest van op grote schaal gepleegde oorlogsmisdaden.<sup>134</sup> De VN heeft zich achteraf verontwaardigd afgevraagd waarom de geconstateerde misdaden niet of nauwelijks zijn gemeld.<sup>135</sup> Het Franse Parlement heeft in antwoord op die vraag, onder verwijzing naar de bevindingen van de VN, de conclusie getrokken dat de prioriteit van de Nederlandse regering lag bij het garanderen van de veiligheid van Dutchbat.<sup>136</sup>
58. In de inleidende dagvaarding heeft de Stichting c.s. aan de orde gesteld dat Dutchbat op grond van VN-bevelen en de Geneefse Conventies verplicht was om oorlogsmisdaden, en zelfs vermoedens daaromtrent, te melden.<sup>137</sup> Reeds op 12 juli 1995 werd duidelijk dat een

<sup>132</sup> Hof Den Haag 5 juli 2011, r.o. 5.18.

<sup>133</sup> Aangehaald en besproken in NIOD-rapport, p. 2598.

<sup>134</sup> Inleidende dagvaarding, punt 202 tot en met 204, 207, 209, 210, 212 tot en met 226, 229, 234 tot en met 246, 329 tot en met 331; conclusie van repliek 2.10; NIOD-rapport, p. 2650, p. 2269, p. 2675-2676, p. 2680, p. 2682-2684, p. 2687, p. 2693, p. 2695 en 2703; VN-rapport, nrs. 357, 358 en 389.

<sup>135</sup> VN-rapport, nummer 390, besproken in F. Westerman en B. Rijs, Srebrenica, Het Zwartste Scenario, Atlas 1997, p. 186; VN-rapport, nummer 474, besproken in Inleidende dagvaarding, punt 415 en conclusie van repliek, punt 16.19.3.

<sup>136</sup> Rapport van het Franse Parlement, deel 1, p. 102, besproken in besproken in Inleidende dagvaarding, punt 252, 334 en 416 en conclusie van repliek 16.19.6.

<sup>137</sup> Inleidende dagvaarding, punt 201; *Standing Operating Procedure 208* (september 1993), onder de titel '*Human rights and war crimes*'.

aantal bussen met mannen die waren weggevoerd niet op hun bestemming was aangekomen.<sup>138</sup> Melding aan de VN hiervan bleef desondanks uit.

59. Ook in het licht van de verplichtingen onder de Genocide-conventie,<sup>139</sup> te weten al het mogelijke te doen wat er aan had kunnen bijdragen om genocide te voorkomen,<sup>140</sup> is de melding van oorlogsmisdaden van belang. Zelfs indien Dutchbat onvoldoende had kunnen ondernemen, hadden andere landen dat na melding alsnog kunnen doen. De Stichting c.s. heeft er in dit verband bij herhaling op gewezen dat de melding van oorlogsmisdaden alsnog groot verschil had kunnen uitmaken. Melding en groot alarm op 12 of 13 juli 1995 had executies - waarvan het merendeel plaatsvond tussen 14 en 17 juli 1995 - kunnen voorkomen.<sup>141</sup>
60. Het VN-bevel, vastgelegd in Standard Operating Procedure 208, was gebaseerd op alle relevante internationale conventies, charters en Veiligheidsraadresoluties met betrekking tot mensenrechten en oorlogsmisdaden.<sup>142</sup> De Staat heeft over SOP 208 gesteld dat een dergelijk VN-bevel geen rechtsnorm inhoudt.<sup>143</sup> Zoals echter aan de orde is gesteld, is SOP 208 gebaseerd op het fundament van de meest basale rechtsnormen, die onder meer strekken tot bescherming van de in deze zaak geschonden belangen. Het niet voldoen aan die normen is wel degelijk onrechtmatig jegens de personen die de norm beoogt te beschermen, te weten de bevolking die niet deelnam aan de strijd. Het standpunt van de Staat dat niet is voldaan aan het relativiteitsvereiste,<sup>144</sup> zou de ongewenste implicatie

<sup>138</sup> Getuigenverklaring d.d. 17 juni 2005 generaal C.H. Nicolai, p. 8, alinea 1, productie 26 bij conclusie van dupliek.

<sup>139</sup> Inleidende dagvaarding, punt 394 tot en met 407.

<sup>140</sup> IGH, 26 February 2007, *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, rechtsoverweging 401, besproken in conclusie van repliek, punt 16.20.12

<sup>141</sup> NIOD-rapport, p. 2545; Inleidende dagvaarding, punt 188, 247 en 332; Conclusie van repliek, punt 16.19.5; VN-rapport, nummer 474, als besproken in Inleidende dagvaarding, punt 415.

<sup>142</sup> NIOD-rapport, p. 2653 en de aldaar aangehaalde stukken, te weten: (A) Geneva Conventions of 12 August 1949 for the Protection of War Victims; (B) The Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and the Regulations annexed thereto of 18 October 1907; (C) Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of genocide of 9 December 1948; (D) Charter of the International Military Tribunal of 8 August 1945; (E) Security Council Resolutions 764 (1992), 771 (1992), 780 (1992), 808 (1993) and 727 (1993); (F) Report of the Secretary General pursuant to paragraph 2 of Security Council 808 (1993); inleidende dagvaarding, punt 201.

<sup>143</sup> Conclusie van antwoord, punt 7.6.11.

<sup>144</sup> Conclusie van dupliek, punt 8.5.10.

hebben dat de Geneefse Conventies slechts staten beschermen. Ik wijs in dit verband op de titel van de Vierde Conventie van Geneve die luidt:<sup>145</sup>

*'Convention for the Protection of Civilian Persons in Time of War'*

Deze titel maakt eveneens duidelijk dat het om de bescherming van burgers gaat en niet om de bescherming van staten.

61. Dutchbat heeft het tegenovergestelde gedaan van hetgeen volgens SOP 208 aan de orde was. De Staat heeft zelfs een algeheel spreekverbod opgelegd zolang het bataljon nog niet in veiligheid was.<sup>146</sup> Generaal Couzy gaf zijn manschappen te kennen dat zij de wereldpers moesten laten weten dat zij *'niets hadden gezien'*, omdat er *'niets was gebeurd'*.<sup>147</sup> In het NIOD wordt verder met verbazing geconstateerd dat in de week dat Dutchbat weer enigszins tot rust kwam, iedere poging is nagelaten om door middel van een oproep of vorm van *debriefing* informatie naar boven te halen over mogelijke ernstige schendingen van mensenrechten.<sup>148</sup>
62. De Geneefse Conventies houden volgens de Staat geen verplichting in tot het melden van oorlogsmisdaden.<sup>149</sup> Bij dupliek nuanceert de Staat zijn stelling door te stellen dat alleen de oorlogsmisdaden moeten worden gemeld wanneer die worden gepleegd door ondergeschikte militairen, die onder hun *command and control* staan.<sup>150</sup> Ook wijst de Staat op het door de Stichting c.s. aangehaalde advies van de Commissie Advies voor Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV). De Staat betoogt dat het uitgangspunt dat troepenleverende landen door individuen aansprakelijk kunnen worden gehouden voor schendingen van het internationaal humanitair recht, slechts onderdeel is van de voorgestane rechtsontwikkeling en niet van het geldend recht. Dat geeft wel aan in welke bocht de Staat zich moet wringen om zijn stellingen te sauveren. Hoe dan ook meent de Stichting c.s. dat het melden van geconstateerde oorlogsmisdaden niet alleen een verplichting is onder de Geneefse

<sup>145</sup> Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, Geneva, 12 August 1949.

<sup>146</sup> NIOD-rapport, p. 2651, 2726 en 2818.

<sup>147</sup> Inleidende dagvaarding, punt 333; conclusie van repliek, punt 16.19.4; H. Praamsma, J. Peekel, T. Boumans, Herinneringen aan Srebrenica, 171 Soldatengesprekken, p. 214.

<sup>148</sup> NIOD-rapport, p. 2776.

<sup>149</sup> Conclusie van antwoord, punt 7.6.13.

<sup>150</sup> Conclusie van dupliek, punt 8.5.6.

Conventie. Het nalaten van een dergelijke melding is ook in strijd met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt.

63. De Stichting c.s. heeft ook op andere bronnen gewezen die de verplichting beschrijven om oorlogsmisdaden te melden.<sup>151</sup> In het Nederlandse handboek 'Toepassing Humanitair Oorlogsrecht'<sup>152</sup> staat onder meer dat oorlogsmisdaden moeten worden gemeld zodat nadere maatregelen kunnen worden genomen. Bovendien staat in het 'Handboek Militair'<sup>153</sup> een algemene verplichting voor iedere soldaat om oorlogsmisdaden te voorkomen, te stoppen en te melden.<sup>154</sup> Die verplichting wordt in geen enkel opzicht beperkt tot misdaden van eigen troepen. Ook hier geldt dat de verplichting tot het melden van oorlogsmisdaden moet worden gezien tegen de achtergrond van de dreigende genocide. Waar het de taak en instructie was van Dutchbat om de bevolking te beschermen, is het niet melden van oorlogsmisdaden hiermee strijdig.
64. Zelfs indien SOP 208 en de Geneefse Conventies geen rechtsnorm zouden inhouden of niet zou zijn voldaan aan het relativiteitsvereiste, geldt nog altijd dat de VN - bij monde van generaal Gobilliard - had bevolen om alle vluchtelingen te beschermen. Die bescherming kon in de laatste plaats worden geboden door oorlogsmisdaden te melden. De mogelijkheid tot rapporteren is immers de laatste mogelijkheid die je hebt, als al het andere faalt.
65. De Stichting c.s. benadrukt dat onder het humanitair oorlogsrecht iedereen wordt beschermd die niet of niet langer aan de strijd deelneemt. Het standpunt van de Staat dat individuen geen rechten zouden kunnen ontleenen aan bijvoorbeeld de Geneefse Conventies mist iedere logica. Het standpunt van de Staat brengt met zich mee dat slechts staten rechten zouden kunnen laten gelden. Ik wijs er op dat staten die in oorlog met elkaar zijn echt niet gaan procederen. Als een dergelijke vorm van conflictbeslechting nog aan de orde zou zijn, was het immers geen oorlog. Het gaat er juist om voor iedereen geldende normen te creëren, zelfs als die in strijd zouden komen met andersluidende bevelen of wetten. Indien die normen geen rechten voor individuen in het leven zouden roepen, zouden deze

---

<sup>151</sup> Conclusie van repliek, punt 11.3.1.

<sup>152</sup> Voorschrift 27-412/1, van 1993, p. IX-7.

<sup>153</sup> Uitgegeven door het Ministerie van Defensie in 1995, p. 7-44.

<sup>154</sup> Zie ook [http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2\\_rule153](http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_rule153), Section A. Prevention and punishment of war crimes, III. Military Manuals, The Netherlands.

illusoir zijn. Bovendien geven de *basic principles*, ontleend aan een VN-resolutie,<sup>155</sup> individuen en groepen van individuen een eigen actie.<sup>156</sup> Deze *basic principles* leggen bovendien de Staat een zelfstandige verplichting op om er voor te zorgen dat slachtoffers van grove schendingen van mensenrechten hun rechten in juridische zin kunnen effectueren.<sup>157</sup> Dat gaat dus verder dan de voorgestane rechtsontwikkeling. Het is in dit verband opvallend dat de Staat zich in deze procedure heeft opgeworpen als hoeder van het internationaal recht, door met veel vuur de immuniteit van de VN te bepleiten. Waar de internationaalrechtelijke normen de Staat kennelijk minder wel gelegen komen, is van een dergelijke houding geen sprake meer.

66. Het verweer van de Staat onder verwijzing naar diverse bronnen dat een schending van de Geneefse Conventie geen actie geeft onder de artikelen van die conventie,<sup>158</sup> is op zich juist. De Stichting c.s. heeft over de schadeplicht onder de Conventie niets anders gesteld.<sup>159</sup> De vordering van de Stichting c.s. is, onder andere, gebaseerd op onrechtmatige daad. Hoe de Staat zich onder de gegeven omstandigheden had behoren te gedragen, vloeit echter wel degelijk mede voort uit de in de Geneefse Conventie geformuleerde normen. Het handelen en nalaten in strijd met die normen geldt als handelen en nalaten in strijd met een wettelijke plicht, respectievelijk met hetgeen in het maatschappelijk verkeer betaamt. Dat vloeit overigens ook voort uit de door de Staat bij dupliek aangehaalde literatuur, waar wordt gesteld:<sup>160</sup>

*'Despite this explicit language, it should be noted that the obligation to make reparation arises automatically as a consequence of the unlawful act, without the need for the obligation to be spelled out in conventions.'*

---

<sup>155</sup> VN-resolutie van 16 december 2005 (nummer 60/147) 'Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law'.

<sup>156</sup> Inleidende dagvaarding, punt 423 tot en met 436; conclusie van repliek, punt 11.1.1 tot en met 11.1.5.

<sup>157</sup> Inleidende dagvaarding, punt 430.

<sup>158</sup> Conclusie van dupliek, punt 7.3.1 tot en met 7.3.5.

<sup>159</sup> Conclusie van repliek, punt 11.2.5.

<sup>160</sup> E. Gillard, Reparations for violations of international humanitarian law, IRRC 2003-851, p. 532, als aangehaald onder de conclusie van dupliek, punt 7.3.5.

[onderstreping toegevoegd door advocaten, ter vervanging van cursivering in oorspronkelijke tekst]

#### Bewijsaanbod

67. In deze zaak is er voor gekozen om mede aan de hand van verklaringen het verhaal te vertellen van tien individuele nabestaanden.<sup>161</sup> In die verklaringen is de relatie aangegeven met de familieleden die zijn vermoord en zijn de individuele omstandigheden geduid. De Stichting c.s. biedt bewijs aan van deze en verdere feiten en omstandigheden die het oordeel rechtvaardigen dat sprake is van wanprestatie dan wel onrechtmatig handelen.
68. De Stichting vertegenwoordigt in deze procedure de belangen van ruim 6.000 nabestaanden.<sup>162</sup> Jegens deze nabestaanden en hun overleden familieleden is de Staat zijn verplichtingen niet nagekomen en is onrechtmatig gehandeld.
69. Het is in een procedure als de onderhavige vrijwel ondoenlijk om de bijzondere feiten en omstandigheden te stellen voor een dergelijk grote groep. In dat verband wijs ik er op dat de gegevens in het dossier per persoon zo'n tien pagina's beslaan. Het betreft onder andere de NAW-gegevens van de nabestaanden namens wie de Stichting de belangen behartigt, informatie over de familierechtelijke banden van deze personen met de overledene(n), het beroep van de overledene(n), waar deze voor het laatst is gezien, of het lichaam is teruggevonden, uittreksels uit de registers van geboorte, overlijden en huwelijksaktes, alsmede de procesvolmacht.
70. Het feit dat het lastig is om in alle gevallen per persoon aan te geven waar deze voor het laatst is gezien en wat de individuele omstandigheden waren in de periode rond 11 juli 1995, wil niet zeggen dat daar niets over valt te zeggen. Integendeel, de individuele nabestaanden hebben daar een redelijk goed beeld van. Datzelfde geldt voor de per individu geleden schade. Voor ieder van de ruim 6.000 nabestaanden en hun overleden

---

<sup>161</sup> Sabaheta Fejzić, eiseres sub 1: inleidende dagvaarding, productie 1; Kadira Gabeljić, eiseres sub 2: inleidende dagvaarding, productie 2; Ramiza Gurdić, eiseres sub 3: inleidende dagvaarding, productie 3; Mila Hasanović, eiseres sub 4: inleidende dagvaarding, productie 4; Kada Hotić, eiseres sub 5: inleidende dagvaarding, productie 5; Šuhreta Mujić, eiseres sub 6: inleidende dagvaarding, productie 6; Kada Nukić, eiseres sub 7: inleidende dagvaarding, productie 7; Zumra Šehomerović, eiseres sub 8: inleidende dagvaarding productie 8; Munira Subašić, eiseres sub 9: inleidende dagvaarding, productie 9; Adisa Tihic, eiseres sub 10: inleidende dagvaarding, productie 10;

<sup>162</sup> Inleidende dagvaarding, punt 1, 284 tot en met 286 en 440.

familieleden biedt de Stichting c.s. aan om getuigenbewijs te leveren. Het gaat zowel om personen die op instigatie van Dutchbat voorafgaand aan de val van de *safe area* de bossen zijn ingevlucht,<sup>163</sup> op de compound zijn toegelaten, respectievelijk zich bevonden buiten de compound maar in de *mini safe area*. Met betrekking tot alle door de Stichting vertegenwoordigde nabestaanden kan bovendien worden bewezen dat zij met medewerking van Dutchbat zijn gedeporteerd.

#### Afronding

71. Ik sluit mijn betoog af. De aan Dutchbat verweten gedragingen zijn te kwalificeren als wanprestatie dan wel onrechtmatige daad jegens de Stichting c.s. Deze verweten gedragingen zijn toe te rekenen aan de Staat. Dat geldt zowel naar internationaal gewoonterecht, als naar Nederlands en Bosnisch recht. Ook heeft de Staat niet voldaan aan zijn verplichtingen onder de Genocide Conventie. De Moeders van Srebrenica hebben er recht op en belang bij dat de rechtbank één en ander vaststelt door toewijzing van de vorderingen.

Advocaten

M.R. Gerritsen

J. Staab

S.A. van der Sluijs

---

<sup>163</sup> conclusie van repliek, punt 16.16.